

TeVocht Wandelroute 021 Zeist-Amersfoort (U)

Route gemaakt en van achtergrondinformatie voorzien door Jos van der Heide (juli 2020).

Een wandeling door de oude en nieuwe natuur en cultuur van de Utrechtse Heuvelrug.

Deze wandeling begint bij station Driebergen-Zeist en brengt je naar de rand van Amersfoort. Je wandelt over het noordoostelijk deel van de Utrechtse Heuvelrug, achtereenvolgens over de landgoederen De Breul, Heidestein, Bornia en Henschoten-Den Treek. Onderweg loop je door de uitgestrekte bossen, over oude heidevelden en langs diverse monumenten, overblijfselen uit een rijke ontwikkelingstijd. Het is een wandeling van ruim 17 km, afgezien van korte stukken aan het begin en eind vrijwel volledig onverhard.

De Utrechtse Heuvelrug.

De Utrechtse Heuvelrug is een uitgestrekt bosgebied van zo'n 50 km lang tussen Rhenen en Amersfoort/Hilversum, na de Veluwe het grootste aaneengesloten bosgebied van Nederland. Het is een van de grotere stuwwallen in Nederland, naast b.v. de Veluwe en de Sallandse Heuvelrug. Deze stuwwallen zijn ontstaan in de voorlaatste ijstijd, het Saalien (zo'n 150.000 jaar geleden). Het aaneengesloten landijs bereikte toen net Noord-Nederland; uitlopers naar het zuiden vormden dalen door de oudere rivierafzettingen die daar lagen (zand en grind) naar voren en opzij te stuwten. De Rijn liep oorspronkelijk verder naar het noorden; door de opstuwingen buigt hij sindsdien in Duitsland af naar het westen. Bij het smelten van het ijs ontstonden in de dalen rivieren als de (Oude) IJssel, de Eem en de Utrechtse Vecht.

In de laatste ijstijd, het Weichsellien, bereikte het landijs Nederland niet, maar was de ondergrond wel permanent bevroren. Er heersten vaak stormachtige westenwinden die veel materiaal van de opgestuwde ruggen naar het oosten verplaatsten. Dat is ook gebeurd op de Utrechtse Heuvelrug: aan de westzijde is van de top een stuk afgeblazen, aan de oostzijde is de rug daarmee een stukje opgeschoven de Gelderse Vallei in en hebben b.v. het landgoed Den Treek en de Leusder Heide nu een ondergrond van dekzanden.

Na de ijstijden raakte het gebied bebost en vanaf de Late Steentijd, zo'n 10.000 jaar geleden, vestigden zich hier mensen. Eerst alleen op de hoger gelegen droge gebieden, toen de landbouw en veeteelt tot ontwikkeling kwamen ook in de lagere. Ondertussen waren de bossen grotendeels gekapt; door intensivering van het gebruik raakten de hogere gebieden uitgeput en ontstonden daar grote zandverstuivingen en heidevelden: de Woeste Gronden. Dat bleef zo tot in de 19de eeuw, toen dit soort gebieden overal in Nederland op grote schaal werden herbebost.

De landgoederen.

Om de Woeste Gronden in cultuur te brengen werden ze toen veelal overgedragen aan particulieren. Dat waren vaak rijke kooplieden uit Amsterdam, Utrecht en Rotterdam, die wel brood zagen in de exploitatie van die gebieden. Ze richtten landgoederen in: grote gebieden met productiebossen om te voorzien in de toenemende vraag naar hout (b.v. voor de opkomende mijnindustrie in Limburg). En zulke gebieden waren uitstekend geschikt om het nuttige met het aangename te verenigen: door de Romantiek kwam er meer waardering voor de schoonheid van de natuur, er was voldoende ruimte om naast het productiebos een mooi parken aan te leggen met een fraai landhuis met rijke

uitstraling. Aan de westkant van de Utrechtse Heuvelrug gebeurde dat al sinds de 18de eeuw (de Stichtse Lustwarande), de “nieuwe rijken” wilden zich daar graag mee meten!

Landgoed De Breul.

Als eerste kom je over Landgoed De Breul. Het oudste landgoed op de wandeling en het enige dat wordt gerekend tot de Stichtse Lustwarande. Het bestond al in de 15de eeuw en was eeuwenlang in adellijk bezit; pas na de Franse inval eind 18de eeuw wordt het door de staat geconfisqueerd. In 1830 werd een deel weer particulier eigendom en maakte de eigenaar er een echte buitenplaats van. Het landhuis stond er al; de eigenaar liet (door de beroemde tuinarchitect J.D. Zocher jr) een landschapstuin aanleggen. De tuin is nog vrijwel geheel in de oorspronkelijke staat; het huis heeft diverse aanpassingen en verbouwingen ondergaan waarvan de laatste in 1932. In de loop der tijd heeft het huis menig roerige gebeurtenis meegemaakt onder een veelheid aan eigenaren die het elk op een eigen manier gebruikten: als woning, als huisvesting voor de Duitse bezetters, als school, als internaat en als kantoor. Momenteel is het in rustiger vaarwater gekomen onder bezit van Het Utrechts Landschap.

Landgoed Heidestein.

Aan het eind van De Breul steek je de Arnhemse Bovenweg op en wandelt de bossen van landgoed Heidestein in. In de 19de eeuw lagen hier uitgestrekte Woeste Gronden; dit was een van de stukken die voor het in cultuur brengen in particulier bezit kwamen. De eerste eigenaren plantten nieuwe bossen aan en bouwden een grote villa (Groot Heidestein, helaas in 1939 afgebrand). Een latere eigenaar verbeterde de waterhuishouding op het landgoed waardoor landbouw mogelijk werd. Na de vondst van een bron kon een spreng (een gegraven beek) worden aangelegd waarmee de Grote Vijver werden gevoed die in het kader van de werkverschaffing tijdens de crisis in de dertiger jaren was aangelegd. Met de grond werd een hoge wal langs de vijver aangelegd waarop een theehuis met daaronder een waterreservoir en weer daaronder een ijskelder. Omdat de wal tussen het landhuis en de vijver lag werden drie tunneltjes aangelegd voor een snelle verbinding (uitsluitend voor privé-gebruik!).

Na het overlijden van de eigenaar In 1926 werd het landgoed ten behoeve van de twee ervende dochters verdeeld: het oostelijk deel **Groot Heidestein** (met het eerste landhuis), het westelijk deel **Klein Heidestein** (met een eigen gelijknamig eigen landhuis). Na hun overlijden is het hele gebied overgedragen aan Het Utrechts Landschap.

Eerst loop je vanaf de Arnhemse Bovenweg Klein Heidestein binnen. Je komt door de bossen bij de Grote Vijver en gaat langs het Theehuis door een tunneltje in de hoge wal; dan over die wal met uitzicht op de vijver. Na de vijver ga je langs de spreng het heideveld van Groot Heidestein op naar de sprengkop; links in de bossen de schaapskooi (niet op de route). Na de sprengkop nog een stukje heide met een fraai uitzicht daar overheen. *(Ten tijde van de coronacrisis was het deel van de wandeling door het begrazingsgebied van Heidestein (ca 1 km) afgesloten, waarmee ook het heidegebied niet toegankelijk was. In de routebeschrijving wordt een omleiding aangegeven buiten dat gebied om.*

Landgoed Bornia

Vanaf landgoed Heidestein wandel je landgoed Bornia binnen. Ook dit ligt op oude Woeste Gronden die weer in cultuur zijn gebracht. “Bornia” (Fries voor “grens”) was de naam van het landhuis op het landgoed, dat in 1870 op de grens van de gemeenten Zeist en Driebergen-Rijssenburg werd gebouwd (vlak bij station Driebergen-Zeist, niet toegankelijk). Ook dit landgoed kent sinds zijn stichting een

rijke historie van wisselende eigenaren en historische gebeurtenissen; helaas heeft het op dit gebied in de Tweede Wereldoorlog veel schade geleden.

Bornia is ecologisch een zeer interessant gebied. Het bestaat in feite uit twee typen landschap met een verschillende ecologie: het westelijk deel bestaat uit een bos- en heidelandschap, het oostelijk deel is een stuiflandschap. Het bosgebied bestaat grotendeels uit een kussentjesmos-dennenbos met de grove den, berken en zomereiken; verder komen bosbessen volop voor. Het heide- en stuiflandschap kenmerkt zich door een zeer rijke flora en fauna waarvan veel op de Rode Lijst van bedreigde dier- en plantensoorten staan. Je kunt er bijzondere korstmossen vinden als bisschopsmuts, zandhaarsmos, de rode lucifer en het varkenspootje. Ook komen hier diverse heide- en paddestoelsoorten voor en zul je diverse jeneverbessen kunnen zien.

De bossen van Bornia bevatten veel roofvogels als de wespendif, buizerd, havik, sperwer, boomvalk en uilen. Verder leven op Bornia spechten, boomklevers, mezen, vinken, de kneu, de leeuwerik en diverse andere bijzondere vogels.

Ook is er een groot bestand aan zoogdieren: reeën, hazen, konijnen, muizen, eekhoorns, mollen, hagedissen en egels. En vergeet de vlinders niet zoals het blauwtje, het zanddoogje, de eikenpage, de heivlinder en de vuurvlinder. Of bijen als de zandbij. En dan nog de veldsprinkhaan en het zoemertje!

Maar Bornia is sinds zijn stichting natuurlijk ook een bedrijfsgebied met bosbouw, landbouw en een kalkzandsteenfabriek aan de rand. Voor het vervoer van landbouwproducten, hout en zand legde de eigenaar over het terrein een smalspoorlijntje; dat werd ook een plezierlijn door de aanleg van een badinrichting, een tennisbaan en een golfbaan erlangs (je ziet daar nog verschillende overblijfselen van).

Landgoed Den Treek-Henschoten

Dan kom je op het landgoed Den Treek-Henschoten. Dit landgoed is in 1935 gevormd door het samengaan van de landgoederen Henschoten (aan de zuidkant) en Den Treek (in het noorden). Deze landgoederen komen voort uit een middeleeuwse marke (een groep mensen die gezamenlijk bepaalde gebruiksrechten op een gebied kregen), die was ontstaan op de overgang van de Utrechtse Heuvelrug naar de Gelderse Vallei. De marke was oorspronkelijk overwegend agrarisch gericht, maar geleidelijk groeiden er ook jachtgebieden en lustoorden (met bijbehorende landhuizen en tuinen). Tegen het eind van de 19de eeuw werd de marke opgeheven en het gebied verdeeld: de Leusder Heide werd b.v. militair gebied, het oostelijk deel werd het landgoed Den Treek, in het zuiden landgoed Henschoten. Inmiddels zijn die laatste twee dus weer samengevoegd tot één landgoed, dat volledig in particulier bezit is.

Het landgoed ligt vrijwel volledig in het stuiflandschap, dat zich kenmerkt door langgerekte zandruggen en duinen. Het landgoed biedt een zeer gevarieerd landschap met bossen, heidevelden, landerijen, woeste gronden, vennen en opstallen, stuifduinen en beekdalen met de bekende rijke en bijzondere flora en fauna. Sinds in Nederland de natuurwaarden beter worden gewaardeerd wordt hier systematisch gewerkt aan het herstel van de oorspronkelijke flora en fauna die bij dit gebied horen. Dat wordt integraal gecombineerd met veel aandacht voor recreatie in allerlei vormen: wandelaars, mountainbikers, paardrijders, fietsers en hardlopers krijgen volop ruimte, vaak helemaal voor zichzelf!

Op dit landgoed kom je langs een paar bijzondere historische monumenten: de Koepel van Stoop en de Pyramide van Austerlitz. En de Leusder Heide: een gebied waar de kenmerken van de Woeste Gronden nog duidelijk te zien zijn.

De Koepel van Stoop

Na de Napoleontische tijd begon in Nederland de herbebossing van de Woeste Gronden; dat gebeurde ook op de Utrechtse Heuvelrug. Veel van die gronden werden aangekocht door rijke particulieren, die die gronden met winst wilden exploiteren – of er een fraaie buitenplaats op wilden bouwen. Zo ook een aantal heidegronden ten oosten van Zeist, die eigendom werden van de Amsterdamse bankier J.B. Stoop. Deze begon met de aanplant van nieuw bos en wilde daarin op een hooggelegen plek zijn gedroomde buitenplaats bouwen. De bekende tuinarchitect J.D. Zocher jr kreeg in 1840 de opdracht de tuin aan te leggen en een landhuis, theekoepel en jachthuis te ontwerpen. De tuin, de koepel en het jachthuis (achter in de tuin) kwamen er, maar het landhuis is nooit van de grond gekomen. Onze wandeling gaat langs de koepel en de tuin, het jachthuis is niet zichtbaar.

De pyramide van Austerlitz.

In de omgeving van de Koepel van Stoop liggen het dorp Austerlitz en de gelijknamig pyramide. Beide zijn overblijfsel uit de Franse tijd in Nederland, van 1795 tot 1815. In 1795 waren de toenmalige Nederlanden bezet door Frankrijk; het zuidelijk deel (o.a. het huidige België, delen van Limburg en Gelderland) werd ingelijfd bij Frankrijk, het noorden werd omgevormd tot de Bataafse Republiek en was formeel onafhankelijk. Wel werd er een aanzienlijke Franse troepenmacht gelegerd, een groot deel daarvan vanaf 1804 in een centraal gelegen kamp ongeveer waar nu het dorp Austerlitz ligt. Dat kamp trok een aantal handelaren en andere dienstverleners aan die in de omgeving een nederzetting stichtten. Toen de Fransen in 1805 weer wegrokken bleven die, en het dorp Austerlitz was geboren. Ondertussen had de leidinggevende generaal De Marmont zijn soldaten wel met aarde en graszoden een monument laten bouwen, geïnspireerd op de pyramide van Gizeh: een 36 m hoge heuvel met op de top een 13 m hoge houten obelisk. Voor deze klus hadden ze 27 dagen nodig: misschien heeft deze training de soldaten geholpen om met Napoleon bij Austerlitz (nu Tsjechië) het Russisch-Oostenrijkse leger te verslaan! In ieder geval zag Lodewijk Napoleon, de koning van het toenmalige Koninkrijk Holland, in deze samenhang aanleiding om in 1806 de pyramide en het dorp hun huidige naam te geven.

De Leusder Heide

Even na de pyramide kom je langs de schaapskooi Treeker Wissel (vlak bij de kruising met de Doornseweg, naast het Pannekoekenrestaurant Bergzicht). Hier huist een kudde van 250 Veluwe Heideschappen die regelmatig op de Leusder Heide te vinden is; ook is hier het Treeker Infopunt gevestigd.

Direct daarna ga je de heide zelf op, ook deel van het landgoed Den Treek-Henschoten. De heide bestaat uit drie delen, gescheiden door verkeerswegen. Vroeger in zijn geheel een militair oefengebied, inmiddels zijn het deel ten oosten van de Doornseweg en ten noorden van de A28 vrij toegankelijk; de wandeling gaat over het oostelijk deel. Vanwege het verleden als militair oefengebied heeft de Leusder Heide zijn 19de-eeuwse karakter van het stuiflandschap van vóór de herbebossing behouden: een open gebied, met uitgestrekte heide – en zandcomplexen, afgewisseld met loof- en naaldbos en bijzondere eikenstubben.

Over de flanken van de heuvelrug

Na de Leusder Heide wandel je door een gevarieerd bos-heidelandschap en passeert enkele boerderijen. De weilanden daar omheen zijn drooggelegde veenplassen: Langeveen, Waswater en Hazenwater. En het Vogelwater, tot voor kort De Droogmakerij. Bij het weer uitdiepen van deze drooglegging in 2017 werden restanten van een oerbos gevonden, zo'n 12.900 jaar oud. Uiteindelijk werden 160 dennenbomen opgegraven, tot 18 m hoog en meer dan 167 jaar oud. Een van de oudste – en goed geconserveerde – oerbossen van Nederland!

De wandeling eindigt aan de rand van Amersfoort bij begraafplaats Rusthof, waar je met de bus naar station Amersfoort Centraal kunt. Of je neemt de uitlooproute naar dat station over de Amersfoortse Berg!

Voor een gedetailleerde routebeschrijving van de wandeling, de uitlooproute, en kaarten met GPX: zie de website van [Te Voet](#)<TeVoet wandelroutes>. De route in RouteYou is ook voorzien van foto's.

Met dank aan Het Utrechts Landschap, de landgoederen en Wikipedia.